

PAVELDOSAUGOS IR APLINKOSAUGOS JUDĖJIMAI

SALVIJUS KULEVIČIUS. PAVELDOSAUGOS JUDĖJIMO IŠKILIMAS

1986–1987 m. Lietuvoje itin suaktyvėjo visuomeninė paveldosauginė mintis. Akivaizdžiausiai tą rodytų oficialių visuomeninių klubų steigimasis: 1987 m. įsikūrė Vilniaus miesto jaunimo paminklosaugos klubas ([...]), „Talkos“ klubas ([...]), Kauno paminklosaugos klubas „Atgaja“ ([...]). Paveldosaugos reikalų ėmėsi ir balandžio 3 d. įkurtas Lietuvos kultūros fondas ([...]). Kas lėmė tokį proveržį?

[...]

1987 m. blogybės įžvelgtos visose be išimties paveldosaugos sistemos grandyse – nuo Kultūros ministerijos ir specializuotų paveldosaugos institucijų iki vietos valdžios organų ir kolūkių, sovietinių ūkių (pastarieji buvo įstatymiškai atsakingi už jiems patikėtą turtą – paveldo objektus). Kaltė teko ir teisėsaugos institucijoms bei Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijai. Blogybių priežastys ([...]) taip pat buvo daugialypės – nuo ekonominio efektyvumo siekio, užgožiančio paveldosaugos interesus, žinybinių barjerų iki institucijų vadovų „buko“ abejingumo ar nemokėjimo dirbti ir materialinės bazės stygiaus. Šie faktai atskleidė realią situaciją. Ją gerai suvokė ir visuomenė ar bent jau jos dalis – viena iš 1987 m. nutarimo atsiradimo priežasčių buvo kaip tik visuomenės priekaištai. Nors valdžia deklaravo, kad ėmėsi priemonių paveldosaugai gerinti, visuomenės šios pastangos nebeįtikino. Jos sąmonėje jau vyko procesai, skatinę ieškoti kitų alternatyvų.

Taigi visuomenės suaktyvėjimo katalizatoriumi tapo pati paveldosaugos situacija – padažnėję paveldo žalojimo atvejai. Tiesa, čia tenka kalbėti ne tiek apie objektyvų, statistinį, kiek apie subjektyvų padažnėjimą: paveldas niokotas kaip ir anksčiau, tačiau į tokius faktus pradėta reaguoti gerokai jautriau ir audringiau.

Kulevičius S. „Per praeities palikimą į ateitį: visuomeninio paveldosaugos judėjimo virsmai Sąjūdžio išvakarėse“, in: *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia* [mokslinės redaktorės Kavaliauskaitė J., Ramonaitė A.], Vilnius: „Baltos lankos“, 2011, p. 192–194.

JŪRATĖ KAVALIAUSKAITĖ. PIRMOSIOS VIEŠOS APLINKOSAUGOS PROTESTO AKCIJOS

Žaliaisiais pavadinti pirmieji sambūriai Lietuvos padangėje buvo naujas reiškinys, mat tai nebuvo nei oficialių gamtos apsaugos organizacijų tąsa, nei aktyviai sovietmečiu veikusio, autoritetingo kultūros ar mokslo elito klubai. Prasidėjus *perestroikai* elitas atliko individualų vaidmenį: viešai nuskambėjęs ekologinio protesto balsas liudijo ryškias įmanomas politinių galimybių struktūros permainas, kurios atvėrė duris žaliųjų judėjimui.

Iki 1986 m. pabaigos Lietuvoje buvo gana tylu, nors greta jau vyko bruzdėjimai dėl nepagrįstų ūkinių sprendimų ir ekologinių grėsmių. [...] 1986 m. balandžio 26 d. Černobylio atominėje jėgainėje įvyko katastrofa, bet jau gruodį Lietuvoje be jokių neramumų buvo paleista Ignalinos atominės elektrinės II-asis reaktorius (visuomenei net nežinant, kad paleidimas buvo skubotas ir nesaugus). Pirmieji vieši protestai Lietuvoje kilo ne dėl atominės energetikos plėtros, o dėl sąjunginio Centro ketinimų Baltijos jūros šelfe, netoli Kuršių nerijos krantų, eksploatuoti naftos telkinį D-6. Černobylis tiesiog praplėtė su aplinkosauga susijusio žodžio laisvės ribas.

[...]

Didžiausia reakcija [dėl naftos telkinio D-6] kilo tada, kai įsitraukė autoritetingo kultūros elito pajėgos. Vytautas Petkevičius ėmėsi veikti per Rašytojų sąjungą, netrukus per rašytojo pažintis pavyko problemą iškelti nebe Lietuvos, o sąjunginiu lygmeniu. [...]

Žinia pasiekė televiziją ir plačiąją visuomenę, viešosios erdvės centre atsidūrė V. Petkevičius, jam ėmė plūsti žmonių laišakai su parašais prieš platformą. Iš esmės tai buvo pirmoji *masinė* visuomenės protesto parašų rinkimo akcija – unikalus reiškinys – sovietmečio Lietuvoje. Vis dėlto yra pagrindo manyti, kad akcija nebuvo visai neteisėta, nes, pavyzdžiui, apie tai buvo galima rašyti ir *Tiesoje*. Kitaip būtų sunku paaiškinti, kaip vos per kelis mėnesius pavyko surinkti daugiau nei 200 000 Lietuvos gyventojų parašų, pateiktų sąjunginei valdžiai – tuo metu tai neįtikėtinas skaičius.

Politinį režimą diskreditavę Černobylio įvykiai ir *glasnost* politika leido daryti spaudimą, kuris padėjo pavišinti Centro neatsakingumą priimant ūkinius sprendimus ir pasiekti, kad platformos statybos būtų sustabdytos.

Kavaliauskaitė J. „Tarp prigimties ir tautos: žaliųjų pirmeiviai sovietmečio Lietuvoje“, in: *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia* [mokslinės redaktorės Kavaliauskaitė J., Ramonaitė A.], Vilnius: „Baltos lankos“, 2011 p. 226–228.